

A tenger (határ)értékei két kortárs regényben

Danyi Zoltán *A dögeltakarító* és Sirbik Attila *St. Euphemia* című regényének a párhuzamba állítása több szempontból is potenciált jelent. Mindkét mű a kilencvenes évek háborúit és Jugoszlávia szétesésének következményeit tematizálja, számos érintkezési pont fedezhető fel, ugyanakkor merőben más elbeszélői pozícióból, eltérő narrációs technikával és atmoszférával konstruálódik meg a két szövegvilág. A háborús téridő mindkét esetben kétpólusú, egyrészt posztjugoszláv geokulturális meghatározottságú, földrajzi határai viszonylagossága miatt elmozduló térstruktúrájú, másrészt mentális valóságú, és minden esetben az érték kategóriák devalválódásával összefonódva artikulálódik.

Az elmúlt évek irodalomelméleti gondolkodásában a monetáris szemlélet többnyire az új gazdasági kritika definiálása során körvonalazódott. A pénz és az irodalom, pontosabban a gazdaság és az irodalom kapcsán – miután az irodalom kezdeti, pusztán retorikai funkcióját, valamint az azt követő szimbolikus ökonómia-felfogását tekintve továbbgondolták –, két alapvető irány bontakozott ki: a szöveg ökonómiája és az irodalmi termelés gazdaságtana.¹ Jelen tanulmány ezen tipológiából a szöveg ökonómiájának kérdései mentén indul el. Elsősorban a gazdaságtan és az irodalom egyik alapvető komponensét állítja fókuszba, az értéket, az érték relativitását, annak meglétét és hiányát. Ezen vizsgálódás során kitűnik, hogy a szövegek egyrészt az értéknek a közgazdasági determináltságától való elvonatkoztatását, a szereplők szubjektív értékgenézisének és -ítéletének egyéni és közösségi szegmensét, másrészt pedig a pénz társadalomalakító, gazdasá-

¹ „A szöveg ökonómiája körébe tartoznak: a különböző gazdasági viszonyok, események és tevékenységek [...], a szöveg nyílt gazdasági elvei vagy implicit gazdasági előfeltevései, gazdaságtani fogalmak [...] figuratív szerepe irodalmi vagy irodalomkritikai szövegekben...” (HITES 2011; 479–480.)

gi, illetve materiális aspektusának elemzését kívánják meg. Megkísérlem tehát bemutatni, hogy a téri és tárgyi elemeknek – hangsúlyosan a tengernek és a pénznek, mint érték kategóriáknak –, milyen narratív konstrukciói vannak, pontosabban miképpen járulnak hozzá a posztháborús, posztjugoszláv léggör megkomponálásához, érintve azokat a további gócpontokat is, amelyek a háború szétzilálta identitás és kontextusa megképzése során felmerülnek.

A nyelvi jelek és jelentésegységek általi újraértelmezés, feldolgozás központi helyet vív ki magának a Danyi-féle szövegvilágban. Az írás egyfajta szökésvonalként jelentkezik. Az egyes szám harmadik személyű narrátornak elbeszélése alapján főhősének nem titkolt szándéka a leírás a leírhatatlanról, a háborús trauma felülírása. A háború borzalmaiból, mozaikjaiból építkező atmoszféra megszövegezése az eltávolítás gesztusával, az én-t látszólag kivonó, a külső szemlélői nézőpontból megszólaló narrációval történik, ám az én-elbeszélő ő-formában mindvégig jelen van a történetben. A narrátor többnyire átgondolt logikai kapcsolatok felmutatásával mesél, hol az ápolónak, hol a klosárnak, hol Dalinak, diskurzív nyelv jellemzi, szöveg hely-iterációk biztosítják az átjárást a csapongó emlékezés egyes mozzanatainak között. A szemantikai homály alkalmazása, majd a lassú, megszakításokkal történő kifejtés – amely főként a dögeltakarítók és a benzincsempészek történetei során képződik meg –, jelzik a törekvést az élményanyag differenciálására, majd koherenciájának visszaállítására. Az esemény, a trauma élménye és a rögzítés elválik egymástól², s ez a Danyi-regény időkezelésében is evidenssé válik. Sajátos időréteg ékelődik az elbeszélés ideje és az elbeszélte idő közé. A narrátor integrálja olyan események utóidejű elbeszélését, amelyek saját elbeszélésének jelenét előzik meg. A Split–Budapest–Újvidék–Berlin között ingázó regényalak aszociációi és hosszas elbeszélései révén konstitutív szereppel ruhazza fel a háború eseményeit, amelyek a szövegben nyerik el traumaélményként a tulajdonképpeni megfogalmazást. A regény központi alakja mellett, a további szubjektumok ábrázolásával, a valamikor közösségiséget vállaló magatartások ecsetelésével a narrátor az egyéni traumát kollektívá teszi. Akár egyéni, akár kollektív traumafeldolgozásról van szó, az elbeszélte entitás nem rendelkezik azzal a képességgel, hogy értelemmel ruhazza fel a háborús eseményeket, ám az írás által, narratívába integrálva reméli a tudatban megképződött gát felszakadását a továbbléshez.

² Cathy Caruth hasonló tagolást alkalmazott Freud latenciálméletének magyarázatok (lásd CARUTH 1991; 181–192).

Sirbik Attila az egyes és többes szám első személyt választja a megszólaláshoz. Az én-elbeszélés egyfajta belső monológként érvényesül, hosszú mondatai, pontosabban összevont mondatai – én-elbeszélés és párbeszéd-ek egyaránt – tükrözve a tudati működést szaggatott, csapongó narrációt eredményeznek. A mi-elbeszélés pedig egyrészt a közösségi aspektusra teremt lehetőséget, másrészt megalapozza a kettős én jelenlétét. Az én-elbeszélések a narrátor és Jenki szemszögéből szerveződnek. Az eltérő elbeszélői pozíciók egy közös trauma elbeszélésének engednek teret úgy, hogy közben a háborúnarráció a háttérben húzódik meg. Az indulatoktól felfokozott kontextus megteremtése az elbeszél mindennapokban nem kurrens jelenségekből konstruálódnak, hanem interpretációi az adott időszaknak. A szöveg nyelve – annak ellenére, hogy a háborút szocializációs mellékelemként ábrázolja – nem elfedi a traumát, hanem felerősíti a törést, amely tudatosítja a trauma előtti nyelv alkalmatlanságát a leírásra. Temporális distancia szükségeltetik az eseményektől, hogy rekonstruálhatóvá váljanak, hogy – Deczki Sarolta kifejezésével élve – a „néma tapasztalat”, a „nyelv mélyén meghúzódó csönd intimitása” megoszthatóvá váljon (DECZKI 2013). Sirbik Attila én-elbeszélője a kilencvenes évek eseményeit a hiány és a veszteség kategóriájával látatja. A háború ambivalens léttapasztalatára az értékrendszerek hiányával válaszol. A hiány élménye nem csupán egyéni, ezért közösségi mértékekben is a kötelékek megsemmisítéséhez vezet, amelyek a közösségi orientációt hivatottak biztosítani, a „hiány egy abszolútumnak a hiánya” (LACAPRA 2006; 90) lesz. A békébeli időktől, a szabad mozgástól, az egzisztenciális biztonságtól, az individuális fejlődéstől megfosztott fiatalokat ábrázolja a regény, akik a szorongás, a bizonytalanság, az ideiglenesség közvetlen és közvetett megnyilvánulásait produkálják. A térben való mozgás, a kivándorlás, a folyamatos ingázás, a kaszárnyába és a kaszárnyából történő utazás mind kényszerselekvések, ahogyan a mámoros állapotokra, a módosult tudatállapotokra való igény is. Sem Danyinál, sem Sirbiknél nem beszélhetünk pusztán a szubjektumok egyéni traumáiról, illetve traumaelbeszéléseiről, hiszen a kollektív háborús élményvilág termékei, tehát az „én” mellett a „mi”-ről mondanak el valamit. A posztjugoszláv területen ragadt egyének geokulturális meghatározottságuk mellett strukturált érzelemegyüttesek mentén definiálják magukat, pontosabban képtelenek identitásuk meghatározására.

A kilencvenes évek Szerbiájában – ahogyan Losoncz Alpár megállapítja – az etnopolitikai irányultság dominál, ám nem a múlthoz, a történelemhez való viszony képezi ehhez az alapot, hanem a mitopolitikai hozzáállás. Az egyes etnikumok – döntően a szerb náció tagjai – a soknemzeti-

ségű Jugoszlávia alkonyán a valamikori közösségiség ideájához kezdenek ragaszkodni. A háborúban megnyilvánuló erőszak „az etnikum összetartó erejeként nyer legitimást” (LOSONCZ 2002; 230). Amint azt Radomir Konstantinović a szerb nácizmus és a nyelv jelentősége kapcsán végigvezeti, konkrétan, hogy a nyelv ismerete, amelybe a törzs bele van épülve, megnemesíti az egyediségét, és az ismerethez szükséges a nyelv gyökerének meghatározása is (KONSTANTINOVIĆ 2001), ugyanúgy szükségét érzik Danyi regényének szereplői is annak, hogy megvitassák, a csevap valójában milyen eredetű étek, szerb, bosnyák, esetleg török stb. Ezen ételt a balkáni nemzetiségek mind sajátjuknak tekintik, és a vidék filozófiájának analógiájára, törzsi értéknek tartják, és e törzsi, vidéki önmeghatározó elem, ami a lét tekintetében irreleváns, mégis egyfajta örületet idéz elő, a nemzetiségek egymás közötti háborúját – amelynek képi leképeződése e beépített párbeszéd a csevap eredetéről. A vizsgált regények alapja az a többszörös idegenségkonstelláció, amely a többnemzetiségű szláv, vagyis a jugoszláv közegben valósul meg kisebbségi sorban lévő magyarokkal. A főhősök, akik se nem szerbek, se nem horvátok, se nem bosnyákok, de még „igazi” magyarok sem, nem képesek saját sorshelyzetüket felemelni az egyetemes sorsértelmezésbe, „téves csatatéren” találják magukat, ezért többszörösen kirekesztett pozícióba kerülnek. Danyi iróniával kezeli, és xenofób sarkítással él, amikor narrátora az elbeszéltnél kívül helyezvén a nagy szerb igazságon, szarkazmusba hajlóan vajdasági magyarnak nevezi: „kezde lassan megérteni a szerbeket, akik nem kedvelik a magyarokat, pedig azelőtt normális, vagy majdnem normális volt a bélműködése, de a szerbek már akkor is érezték, hogy valami nincs vele rendben, mert a magyarokban, az albánokban, a bosnyákokban és a cigányokban csakugyan van valami visszataszító, most már látja, hogy a szerbeknek igazuk van, a magyarok és az albánok tényleg bűdösebbek, mint ők [...], és már arra is gondolt, hogy esetleg csakugyan lehet valamilyen nemzetiségi jellege a dolognak, és hogy a magyarok, legalábbis a »határon túli magyarok«, az úgynevezett »vajdasági magyarok« többet finganak” (DANYI 2015; 19). A *St. Euphemiában* az idegenségérzés szövegszinten az értékstruktúrák devalválódásával hozható kapcsolatba: „rajtam kívül az egész kaszárnyában senki sem tudott magyarul, volt itt roma, crnagorac, siptár, mindenféle hegyi arc, akik, ha valakivel e-mail címet cseréltünk, beszéltek, hogy baszom az anyátokat, már megint az egyetemről beszélgettek” (SIRBIK 2015; 29). Szerbia válik – Sirbik elbeszélője szerint – azzá az irányt tévesztett országgá, ahol a háború még inkább a téves látásba, a téves értékek felé taszította az egyéneket. Palásti Andreának, az újvidéki fiatal képzőművésznek van egy *Strabismus* elnevezésű képsorozata, amely-

nek értelmezésén keresztül Sirbik szereplőjével mondatja ki a Szerbiában dívó kancsalságot, amely orvosi jelentéstől elvonatkoztatva az ország metaforájává válik: „Egy speciális fotózási eljárás miatt ezeken az útlevélképeken mindenki kancsal. [...] az egész nemzet karaktere lett, és ez a kibaszott nemzet állandóan két különböző nézet vagy ideológia között létezik, a világ többi nemzetéhez való viszonya mindig kételkedéssel van átítva. Az ország figyelme a hatalomért folyó harcra irányul, ahol a politikai rezsimok fejvesztve váltakoznak. Sikertelenül próbáljuk kiélesíteni kollektív látásunkat” (SIRBIK 2015; 141).

A háború gyűlöletet kondicionáló jellege miatt a másikkhoz való irányultság negatív kontextusa észlelési, helyzet- és önmegismerési gátba ütközik. A nemzetiségek egymás mellett élése, ami a háború által a meglévő értékrendszer felbomlásához vezetett, a háborút követően nosztalgiát generál, a jugoszláv éra visszavágását. A Sirbik-regényben ez az én-elbeszélő öndefiniálásában jut kifejezésre: „valamiféle csalódottságot látok az arcán, gondolom, kitalálok valami izgalmasat, ami üthet, felpörgeti a riportját, vagy könyvet akar írni a háború miatt emigrációba kényszerült magyar fiatalokról, ezt már nem értem pontosan, de nem is érdekel. Jugó vagyok, mondom neki, erre felhúzza a szemöldökét” (SIRBIK 2015; 41). A néhai jugoszláviai emlékek rekonstruálásának lehetetlensége útját állja az elbeszélhetőségnek, némaságra ítéli, kirekesztődést idéz elő. *A dögeltakarítóban* a nagy jugoszláv eszme textuális újjáélesztése Jelena személyében valósul meg: „Jelena lehetett az egyik azok közül a bonyolult szálak közül, amelyek a benzineseket és a dögeltakarítókat összefűzték, később pedig egy másik elméletet is kialakított magának erről, amely szerint Jelena részéről mindez valójában egy nagyobb terv része volt, és ő csak azért gyűjtötte maga köré ezeket a balkáni férfiakat, hogy a hálószobájában ismét összerakja a régi Jugoszláviát” (DANYI 2015; 114).

A kelet-közép-európai térség, a néhai Jugoszláviához kapcsolódó irodalmi gondolkodásában a tenger mint toposz gyakori jelenség. A tenger a Deleuze és Guattari által értelmezett „föld” kategóriával vonható párhuzamba. A teoretikusok a földet a territórium fogalmával hozzák összefüggésbe, vagyis a föld egyszerre deterritorizáló és deterritorizált. A föld összefonódik az azokról elmozdulók mozgásával, tehát nem csupán egy elem, hanem az összes elem korrelátuma, amely kapcsolatba hozható vele, és összekapcsolódik más territóriumokkal is. Sirbik és Danyi esetében a tenger ruházódik fel ezzel a szereppel, amely egyszerre térbeli formáció és gondolati alakzat. Nem a tenger térbeli elhelyezettsége a mérvadó, hanem az általa történő elrendeződés, a tenger fogalmába sűrűsödő jelentéstartalom. Ismét a két filozófus gondolatához kell visszatérnünk,

nevezetesen a reterritORIZÁCIÓ fogalmához, hogy a felbomlott Jugoszlávia nemzetiségeinek idegenségtapasztalatát megértjük, akik fölött az államforma megsemmisült, kétszeresen reterritORIZÁLÓDOTT: először átrendeződték az országhatárok, másodsor a társadalmi-kulturális-gazdasági relációk. Hozzá kell azonban tenni az elvitathatatlan tényt, hogy Jugoszlávia is egy korábbi reterritORIZÁCIÓS folyamat lévén keletkezett, csak ellenkező irányú volt, és a nemzetiségek konglomerátumává vált. E kétszeresen összetett szituációban a személyes azonosság szubjektív érzésének a hiányával küzdve, a közös világképpel való azonosulás hiányában – ahogyan Danyi Zoltán és Sirbik Attila hősei esetében – a tenger az otthonosság ideájaként, a lehetőségek tereként nyer értelmet. A délszláv és a vajdasági magyar irodalomban, például Mirko Kovač, Fabrio Nedjeljko, Végel László, Tolnai Ottó, Lovas Ildikó és mások művein át a két elemzett regényben is a tenger viszonyítási ponttá, egyfajta vágyszimbólummá avanzsál. E viszonyítás a Danyi- és a Sirbik-regényben eltérő irányú. Míg *A dögeltakarító* főhőse számára Split, a horvát tengerpart a feloldás, a traumafeldolgozás terepe, amely az írás, a „felülírás” szabadságával egyenértékű, ahová a harcmezőt megjárt dögeltakarító főhős utolsó pénzét összekaparva is vissza-visszatér, addig a *St. Euphemia* én-elbeszélőjének Rovinj az elveszett paradicsom képzetével ér fel, a nosztalgia téri kivételésévé lesz, ahová csak emlékei révén juthat el újra. *St. Euphemia* amellet, hogy nominális, és a templom védőszentjét nevezi meg, akinek legendája a sérthetlenségről szól, metaforikus elemmé válik, valamint az eufemizmus gondolatalakzatot idézi meg, amelynek célja valamilyen formában a szépítés. A *St. Euphemia*-templom rendeltetése is hasonló – olyan terrénummá lesz, amely az emlékek általi idilli tér része, a visszavágyódás helyszíne, tehát az értékhierarchia csúcsa, amely megszépíti az elbeszélte jelent. Danyi művében a nosztalgia tere szintén megszövegeződik, ám nem a tenger, hanem Amerika idilli képében. „Hiszen éppen az idegen keretek azok – főként idegen érték fogyasztása –, amik felgyorsítják a felejtést” (ASSMANN 2013; 224). Az emlékezés nélküli nosztalgia, a honvágy téri manifesztumaként az új élet lehetőségével kecsegtet, ahol újra lehet kezdeni az életet. Ám Danyi szubjektumának térbeli kijáratkeresése kudarcba fullad, ahogyan a fehér füzet megszerzése is, amely mint tárgyi reprezentáció a felülírás kényszerének eszközévé lép elő: „most már csak egy fehér füzetre van szüksége, egy sima lapú, amerikai fehér füzetre” (DANYI 2015; 50). Danyi elbeszélte énje számára a tenger, annak sós vize ruházódik fel azzal a képességgel, hogy lemarja a fájdalmat, a megélt traumát, majd pedig felülírja történetét. A tengerhez való viszonyulás mindkét esetben a jól és rosszul emlékezés, valamint a felejtés diskurzusa. A tenger a néhai Jugoszlávia presz-

tízstere volt, amit a háború még inkább felerősített és elérhetetlen távol-ságba helyezett. Így lett a valamikor volt közös tapasztalat, életérzés metaforikus lokációjává. A különböző irányú tengerszemponatok konvergenciája az identitásmegkonstruálásra való szándékban valósul meg. Sirbik Attila szubjektumának a tengerhez való eljutás lehetetlenségében, az értékek elérhetetlenségében, az idilli múlt letűnésében, Danyi Zoltán alakjának pedig a széthullott identitás újrakonstruálásának vágyában, illokúciós aktu-sában körvonalazódik. A tenger egyfajta szellemi határként jelölhető meg, a *St. Euphemiában* a régi és új világ, *A dögeltakarítóban* pedig a valamikori és az új identitás között. Ahogyan a Duna, vagyis a folyó a közép-európai-ság jelképévé vált az irodalomban, úgy vált az a tenger az exjugoszlávság emblémájává – amellet persze, hogy az Adria a közép-európaiság témakörében is megjelenik. A hatalmas víztömeg a materialitás és a gondolati-ság határán helyezkedik el, ám a felbomlott nagy jugoszláv éra után, részben a megképződött országhatárok, a kényszergépezet működését követő volt-nincs felismerése, részben pedig a nemzetiségi identitások önnön maguknak megképzett határai miatt, az emlékezés, a nosztalgia világá-nak metaforájává absztrahálódik, amelyben mélyen benne gyökerezik ok és okozat, értelem és értelmetlenség, minden szörnyűség és szépség, amit ex- és posztjugoszláv valóságnak nevezünk.

A tenger attitűdökből kiindulva, az érték kategóriák mentén haladva – beleértve a poétikai és materiális leképeződéseket –, szükség mutatko-zik a pénzzel, a pénz hiányával és szükségével, illetve annak szövegvi-lág-formáló jelentőségével való foglalkozásra. Mindkét regényben előfor-dulnak olyan tárgyelemek, amelyek az egyszer volt érték kategóriákra utal-nak. A ruha- és cipőmárkák, amelyek a regények főhőseinek többletjelen-téssel rendelkeznek, úgyszintén emlékezetszeleteket sejtetnek a letűnt vi-lág jobb életszituációiról. A pénz és az értékéért megvásárolható javak a társadalom gazdasági mutatói is egyben. A jugoszláv és posztjugoszláv tár-sadalmi magatartás két pólusának irodalmi reprezentációi e mozzanatok. Sirbik regényében a különböző márkanévek szövegben való elrejtése, mint a Nike, a Dunlop, a BMW, a gyűlölt vagy vágyott másik személyéhez kap-csolódik, és az elbeszélte jelen hiány kategóriájának számít. Ugyanígy a ki-lencvenes évek helyzetképre, a pénz értékének folyamatos ingadozására, inflálódására utal a főhős környezete, mozgásterre, az alkoholizálás, a fü-vezés, a pénzhez jutás különböző módozatainak űzése, mint a csempészes, de az építkezésen való kemény munka is aprópénzért. A főhős szüleinek a még meglévő munkahelyén is beindul az üzérkedés, a túlélés biztosítá-sa: „beindul a zokni- meg harisnyacsencselés, a gyár egy ideje ráállt a ka-tonai zoknik gyártására, szép vastag, zöld zoknikat gyártnak, azóta apá-

mék kapnak valami pénzbeli prémiumot is, ha normára dolgoznak, beme-
gyek én is segíteni a csomagolásban, minden szerda délelőtt várom őket a
gyár bejáratánál, a markomba nyomják a kék borítékot, én meg rohanok
a kis piros kempingbiciklivel a Munkásegyletem előtti parkolóba márkát
venni, mert akkora az infláció, hogy délutánra már szart sem ér a fizeté-
sük” (SIRBIK 2015; 15). Mindezen mozzanatokból is kiderül, hogy Sirbik
világa az egyén mikrokozmoszára fókuszál, a nagy háború képe implicite
van jelen, töredékekből építkezik, amely által a háború legyőzhetősége he-
lyett szövegszinten annak dekonstrukciója valósul meg.

A dögeltakarítóban a presztízstárgyak esetében renoméjuk mellett egy-
fajta felülemelkedés artikulálódik, amikor a Lacoste tornacipőt viselő P.-t,
a módos szerbet az elbeszélte énhez hasonlítja a narrátor, és ezzel a valami-
kori Jugoszlávia nemzetiségeinek közös kudarcára, az azonos végkimenete-
telre, a sorsközösségre utal: „a Marmont utca felől jött velem szemben, fehér
nadrágban, halvány rózsaszín ingben és fehér Lacoste teniszcipőben, és
neki ekkor fordult meg először a fejében, hogy P. és ő tulajdonképpen egy
cipőben járnak, és könnyen lehet, hogy P. ugyanazért utazott Splitbe, ami-
ért ő, vagyis hogy felülírjon magában egy történetet” (DANYI 2015; 243).
Azonban a csempészés, a benzinbiznisz mint társadalmi reprezentáció – a
Sirbik-szöveghez hasonlóan – a pénz hiányát veti előre. A benzincsempé-
zés azonban Danyinál domináns szállal lép elő a dögeltakarító formáci-
ója mellett, majd e horizontok össze is érnek, hogy kimondassák a főhős-
sel a nemzetiségi ellentétek fölé emelkedő igazságot, hogy a háború egye-
dül igazi eszméjévé a pénz lép elő: „a pénz igazsága, úgy tűnik, megelő-
zi a nemzeti büszkeséget, és hogyha bárhol, bármilyen konfliktus felme-
rül, érdemes utánanézni, milyen érdekek és milyen bankszámlák rejlenek
a háttérben...” (DANYI 2015; 226). Összecseng ez azzal a megfontolan-
dó magatartással, amit Slavoj Žižek ajánl a Balkán kísértetéről szóló írá-
sában, ugyanis szerinte nem elfogadható ama multikulturális és -etnikus
szemlélet, hogy gyűlölni vagy tolerálni kell a körülöttünk élő etnikumo-
kat, hanem együtt kell gyűlölni a közös politikai ellenséget (ŽIŽEK 2011;
18). Az etnikai súrlódások értelmetlenségére reflektálva Danyi a pénzt te-
szi közös ellenségé.

Garaczi Imre Georg Simmel pénzfizikológiája (SIMMEL 2004) mentén
kifejti, hogy „a tömegtársadalom világában az értékminőség legfontosabb
jelévé a pénz vált, és a döntést az egyén azáltal hozza meg, hogy valamely
érték sokba kerül, vagy kevésbe. Így a pénzbeli jelentőség foglalja el a do-
logi jelentőség helyét” (GARACZI 2015; 351). Ezen pénzürtelmezési ka-
tegória a Sirbik által megrajzolt szükségvilágban pénz és áru értékcserejé-
nek leírása szempontjából releváns. Mivel a pénz hiánycikk, az adott idő-

szak így az értékminőség romlásához vezet, amelynek ugyan jelölője marad a pénz, de fokmérője elmozdul, illetve módosítja a társadalmilag elfogadott bizalomrendszert és szabályokat is: „anyámtól vásárolja hitelre a harisnyakötegeket és viszi a Buvljakra értékesíteni, hogy miután eladta a piacon, nekünk is legyen pénzünk a margarinos kenyér tetejére szalonnakarikás szalámit venni. Fizetés helyett kapnak harisnyát a gyárban, apám meg elszánt bátorságával néhány köteget még kicsempész a többrétegű öltözőke alatt, amiből aztán van is vita, ne lopj, az bűn, de a szalámi mindig enyhülést hoz” (SIRBIK 2015; 50). A pénz autonóm tulajdonsága eltűnik, a háborúban a termelés és pénzkereseti lehetőség normatív folyamata megszűnik, és csupán spekulatív úton hozzáférhető. De nem csupán a pénz funkciója alakul át, hanem az értékesítés célja is. A helyes szituációérzékelés és -értelmezés hiánya nemcsak az ország kancsalságán mérhető, hanem az azt alkotó egyének valóságátvesztésén is: „Csak nagy címletű pénzt, egy titósat sikerül ellopnom otthonról, anyámék fiókjából, ami nem is lenne gond, ha nem a tejpiac végén fizetnék vele a cigarettaárus cigányoknál...” (SIRBIK 2015; 87).

Danyi főhősének a zsebéből előkerült kétmárkás, amely amellet, hogy csereeszköz és a felhalmozás eszköze volt, közös értékmérő is. E fémérme, amely „pontosan akkora volt, mint egy horvát ötkunás”, összeolvasztja Közép-, Kelet- és Nyugat-Európa kommunikatív, kulturális és tárgyi emlékezetét. Mást jelent azok számára, akik kommunikatív emlékezettel rendelkeznek a márka, pontosabban Németország Európa-meghatározó szerepéről, a márka Jugoszlávia öndefiniálási folyamatában betöltött funkciójáról, megint mást azoknak, akik a kommunikatív emlékezeten túli téridőben szemlélik a pénznemet, amely ezen rekonstrukciós lehetőségek mellett konkrét utalást is magában hordoz, hiszen „egy birodalmi kétmárkás”, „egy náci kétmárkás”. Metaforikus szerepéből adódóan a pénz, mint nyelv, kulturális jelentésképző szimbólum, reprezentációs elem, hiszen nem önmagát képviseli, hanem a valaha volt értéket, stabilitást. „[A] Harmadik Birodalom kétmárkása is kagylók, kövek és korallak közt hevert odalent, hogy majd tíz vagy húsz vagy száz év múlva a sós víz szétmarja, feloldja és feloldozza” (DANYI 2015; 241). A Danyi-regény kétmárkása tehát valójában az értékválság, az érték mulandóságának materiális reprezentációja.

Kiadások

- DANYI Zoltán (2015): *A dögeltakarító*. Magvető, Budapest
SIRBIK Attila (2015): *St. Euphemia*. Forum–Magvető, Újvidék–Budapest

Irodalom

- ASSMANN, Jan (2013): A veszélyeztetett emlékezés, és a felejtés társadalmi feltelei = Uő: *A kulturális emlékezet*. Ford. Hidas Zoltán. Atlantisz, Budapest, 224–229.
- CARUTH, Cathy (1991): Unclaimed Experience. Trauma and the Possibility of History = *Yale French Studies*, No. 79, Literature and the Ethical Question, 181–192.
- DECZKI Sarolta (2013): A néma tapasztalat = Uő: *Az érzékiség dicsérete*. Kalligram, Pozsony–Budapest, 30–39.
- DELEUZE, Gilles–GUATTARI, Félix (2013): Geofilozófia = Uő: *Mi a filozófia?* Műcsarnok-könyvek, Budapest, 73.
- GARACZI Imre (2015): Gazdaság és etika, avagy a pénz belső architektúrája (Egy világ a monetáris árték fogságában) = *Lábjegyzetek Platónhoz 13. A bizalom*. Szerk. Laczkó Sándor. Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány–Magyar Filozófiai Társaság–Státus Kiadó, Szeged, 343–353.
- HITES Sándor (2011): Gazdaság, pénz, piac, üzlet, irodalom: a new economic criticism = *Helikon*. Új gazdasági kritika, 466–496.
- KONSTANTINOVIC, Radomir (2001): *A vidék filozófiája*. Ford. Radics Viktória. Kijarat–Forum, Budapest–Újvidék
- LACAPRA, Dominick (2006): Trauma, hiány, veszteség. Ford. Gyimesi Júlia. In *Café Babel*, 53. 89–97.
- LOSONCZ Alpár (2002): A mitopolitika elevensége = Uő: *Európa-dimenziók*. Forum, Újvidék, 215–237.
- SIMMEL, Georg (2004): *A pénz filozófiája*. Ford. Berényi Gábor. Osiris, Budapest
- ŽIŽEK, Slavoj (2011): *A törvény abszolútum*. Typotex, Budapest